

SLIKA POEZIJE U ČITANKAMA

VESNA GRAHOVAC-PRAŽIĆ

Odjel za nastavničke studije u Gospiću
Sveučilišta u Zadru

SLAVICA VRSALJKO

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja
Sveučilišta u Zadru

UDK 82-1(02.053.5)

Prethodno priopćenje

Primljeno: 18. 10. 2019.

Prihvaćeno: 11. 9. 2020.

SAŽETAK

U radu se govori o zastupljenosti poezije u udžbenicima za primarno obrazovanje. Poetski odgoj počinje u predškolskom razdoblju, a sustavno od polaska u prvi razred osnovne škole. Izbor pjesničkih tekstova i odgovarajući metodički instrumentarij značajni su u komunikaciji i recepciji poezije mlađih osnovaca. Udžbenici se promatraju temeljem načela kod izbora tekstova, a to je nacionalni, estetski, pedagoški i recepcijski. Analizom jednog udžbeničkog kompleta, od prvog do četvrtog razreda, za primarno obrazovanje pokazuje se zastupljenost poezije u udžbenicima u odnosu na ostale književne rodove, odnos klasične i suvremene poezije i tematska raznolikost poezije. Analiza je pokazala dobru zastupljenost pjesničkih tekstova. Razvidna je neujednačenost u zastupljenosti nacionalnog i svjetskog kanona. Očekivano je prisutna tematska raznolikost s posebnim položajem tematiziranja svijeta djeteta i djetinjstva.

KLJUČNE RIJEČI: *udžbenik, učenik, poezija, djetinjstvo, škola*

UVOD

Poetski odgoj, odnosno susret djeteta sa svijetom poezije odvija se u najranijem djetinjstvu, i to najčešće u obiteljskom ozračju. Dolaskom u školu počinje institucionalni poetski odgoj koji se zasniva na nastavnom kurikulu te nastavnim sredstvima i izvorima. Jedan od izvora je udžbenik, odnosno čitanka.

Recepcija dječje pjesme kao i interes učenika za poeziju metodičke su istraživačke teme. Provedena su istraživanja vezana za književni interesa učenika (Tenešek 1986, Pilaš 1999, Bacalja 2003, Rosandić 2005, Grahovac-Pražić, Mesić 2008 i dr.). Istraživanja su pokazala da učenici daju prednost prozi, ali da vole poeziju.

Opredjeljuju se za pjesme s temama o prirodi, životinjama, igri, djetinjstvu, obitelji, a manje ih zanima domoljubna, misaona i ljubavna tematika.

U okviru znanosti o književnosti dječja poezija zasebno je istraživačko područje koje polazi od uspostavljanja teorijskih odrednica dječje poezije, dječje lirike, dječje pjesme. To nije samo primijenjen ili estetski niži oblik književnog stvaranja, već područje književnosti, koje zahtijeva i neke svoje autonomne neestetske principe. (Zalar 1979) Može se činiti lakim zadatkom definirati da je dječja poezija kao što samo ime kaže namijenjena djeci, ali njezino definiranje je kroz stoljeća izazivalo dvojbe. (Crnković i Težak 2002) Dječja pjesma nosi obilježja duhovitih kontaminacija riječi, nonsensne tvorbe i ukidanje forsirane pouke. Ona je slikovna poezija jer slika riječima. (Hranjec 2006) Tako Ivo Zalar zaključuje da se teorije o dječjoj poeziji: „Uz veće ili manje razlike, sve se one ipak svode na to da dječja poezija u svom totalitetu nosi atribute djetinjstva, u najširem smislu riječi, i traži odjek ponajprije u djetinjstvu. Naglašavam ponajprije zato što je što je čitaju i odrasli. Nije ni čudo. Njezina elementarnost, jednostavnost i naivnost privlače katkada čovjeka katkada čovjeka suvremenog svijeta...“ (Zalar 1991: 14) Doprinos su dale i novije teorijske rasprave kao autorica Marijana Hameršak i Dubravke Zima koje zaključuju: „Teorija dječje pjesme i pjesništva, kao što smo pokazale, kompleksna je i nadaje se čak i ponešto nepreglednom, no ključna su mjesta čitanja, kako se čini, odnos djeteta i jezika (zvuka, zvučnosti, ritma, značenja) te promjenjive koncepcije dječjeg i djetinjstva koje, u svim razdobljima proizvodnje i teorije poezije, reguliraju koncepte primjerenosti i neprimjerenosti djetetu.“ (Hameršek i Zima 2015: 279) Upravo zato značajan je izbor pjesama u udžbenicima, koje pjesme ponuditi učeniku u primarnom obrazovanju.

LIRSKA PJESMA U PROGRAMIMA

U Hrvatskoj svjedočimo promjenama nastavnih planova te je u 2019. godini usvojen i odobren novi kurikulum predmeta Hrvatski jezik. Tako se trenutno radi po nastavnom planu i programu iz 2006. godine, a od školske godine 2019./2020. počelo se s eksperimentalnom primjenom novog programa.

Međutim vratimo li se u prošlost, Hrvatski nacionalno obrazovni standard (HNOS) iz 2006. godine u nastavnom području književnosti pristupa poeziji, odnosno lirskoj pjesmi kao književnoj vrsti:

produbljuje prihvaćanje pjesničkog teksta, uočava dijelove pjesme, prepoznaje temu i motiv pjesme, uočava značenje zvučnog sloja pjesme te stilskih figura posebice usporedbe i personifikacije. Posebna pozornost posvećuje se poetskom sluhu.

Riječ je o vertikalno spiralnom planiranju tako da je u nižim razredima osnovne škole recepcija i komunikacija s lirskom pjesmom u nastavi književnosti kontinuirana. Predmet Hrvatski jezik u novom kurikulumu¹ organiziran je u tri nastavna područja: *hrvatski jezik i komunikacija, književnost i stvaralaštvo te kultura i mediji*. Predmetno područje *književnost i stvaralaštvo* počiva na razumijevanju i prihvaćanju književnosti kao umjetnosti riječi te posebnog načina korištenja jezika. Kako je kurikulum usmjeren na učenika, on počiva na ishodima učenja. Vezano za lirsku pjesmu u kurikulumu nalazimo ove odrednice, odnosno ishode, očekivanja od učenika:

učenik objašnjava zapažanja, misli i osjeća nakon čitanja/slušanja književnoga teksta; prepoznaje i izdvaja riječi koje se rimuju u pjesmama i igrokazima za djecu; prepoznaje čudesne i izmišljene elemente u pjesmama za djecu i bajkama; prepoznaje elemente igre riječima u pjesmama za djecu; prepoznaje priču, pjesmu, bajku, zagonetku i igrokaz po obliku; razlikuje dijelove pjesme: stih, strofa; prepoznaje pjesnikovu igru riječima i ludističke elemente u pjesmi za djecu; zapaža ritam i rimu u poeziji za djecu; zapaža ponavljanja u stihu, kitici ili pjesmi; zapaža brzi i spori ritam u pjesmi; prepoznaje pjesničke slike....

Iskustvo književnosti omogućuje učenicima razumijevanje važnosti i potrebe čitanja, čitanje iz užitka i literarno izražavanje. Čitanjem različitih tekstova učenici obogaćuju iskustvo, u njima upoznaju i prihvaćaju hrvatsku kulturu i tradiciju kao dio osobnoga i nacionalnog identiteta. Osobita je vrijednost učenja i poučavanja književnosti razvijanje mašte i estetskih mjerila vrednovanja te doživljavanje književnosti kao izvora znanja, iskustva i vrijednosti čovječanstva jer književnost na svim jezicima svijeta izražava općeljudske poruke i ideje.

¹ Dokument Kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije donesen je 2019. godine, objavljen u Narodnim novinama.

UDŽBENIK ZA NASTAVU KNIŽEVNOSTI

Udžbenici su prve službene knjige u životu čovjeka. One stoje na početku školovanja i prate učenika kroz sustav obrazovanja. U nastavi hrvatskog jezika razlikujemo početnicu, udžbenik za jezik i jezično izražavanje, čitanku kao udžbenik za nastavu književnosti te integrirane udžbenike koji pokrivaju sva nastavna područja predmeta Hrvatski jezik. Početnica je poseban udžbenik, prelazni oblik od slikovnice do udžbenika i uvodi učenika u civilizacijsku tekovinu čitanja i pisanja koja će mu omogućiti školovanje i uključivanje u društvo i svijet. Udžbenici su izvori u nastavi poetskog odgoja i obrazovanja. Tako i u primarnom obrazovanju, odnosno prva četiri razreda osnovne škole. Udžbenik prati nastavni plan i odobrava ga nakon recenzijskog postupka Ministarstvo znanosti i obrazovanja. „Udžbenici su toliko značajni izvori znanja da se njihova izrada i uporaba u obrazovnom sustavu u mnogim zemljama, među kojima je i Hrvatska, određuje posebnim zakonom.“ (Bežen 2008: 291) U Hrvatskoj je donesen udžbenički standard u kojem je ističemo odrednicu: „Sadržaj udžbenika utemeljen je na znanstveno provjerenim i općeprihvaćenim teorijama, činjenicama i tumačenjima zakonitosti, pojava i procesa.“ (Udžbenički standard, 2007)

Dijete se s lirskom pjesmom susreće i prije škole, najčešće na auditivnoj razini, a polaskom u školu pristupa joj kao književnoj vrsti. Nastavni plan i program ne upućuje na povijesni ni autorski pristup nastavi poezije tako je izbor pjesama prepušten autorima udžbenika što je zahtijevan posao koji pretpostavlja znanstvenu i metodičku spremnost. Dragutin Rosandić (2005) navodi da bi se trebalo voditi nekim kriterijima pa izdvaja četiri: nacionalni, estetski, recepcijski i pedagoški. Najviše tekstova trebalo bi biti iz nacionalne književnosti, treba uvažavati odgojnu ulogu tekstova, književna djela uvrstavaju se u udžbenike prema svim značajkama razvoja i mogućnosti učenika te „iz sveukupnog književnog stvaralaštva nacionalne i Moja staza 4: književnosti drugih naroda odabiru se reprezentativna, antologijska djela različitih vrsta i tematske usmjerenosti.“ (Rosandić 2005: 23)

Čitanke za niže razrede osnovne škole najčešće su organizirane u tematske krugove primjerice po godišnjim dobima, mjesecima ili kao u primjeru koji navodimo iz čitanke *Moja staza 4: Vjerujem u sebe, Mogu mnogo toga, Imam mogućnost izbora, Ja vrijedim*. Iz svega je razvidno da je izbor autora i pjesme u čitanki kao izvoru i sredstvu u nastavi nije jednostavan jer u mnogome utiče na recepciju, estetsku i literarnu komunikaciju kao i na cjelokupni poetski odgoj. Izbor pretpostavlja književno-teorijsku i metodičku spremnost.

Za analizu, odnosno pilot istraživanje uzet je jedan autorski komplet udžbenika

za niže razrede osnovne škole odobren od Ministarstva znanosti i obrazovanja², i to ne u svrhu vrednovanja udžbenika već analize zastupljenosti poezije. Slično istraživanje napravile su i Gabelica-Težak 2016, analizirale su 5. čitanki za četvrti razred i dobile ove rezultate:

TABLICA 1.

	Čitanka 1	Čitanka 2	Čitanka 3	Čitanka 4	Čitanka 5
Poezija	41,1%	45%	38,6%	46,4%	41,1%
Proza	58,9%	55%	61,4%	53,6%	58,9%

Rezultati pokazuju dobru kvantitativnu zastupljenost poezije u čitankama s obzirom na programske odrednice rodova i vrsta jer je više proznih oblika koje učenici moraju upoznati na razini razlikovanja i vrednovanja. Jedino možemo izdvojiti čitanku pod brojem tri gdje je razvidna nešto manji broj poetskih tekstova.

U pilot istraživanju primijenili smo metodu slučajnog odabira autorskog kompleta za razrednu nastavu³ te metodu rada na dokumentaciji s kvantitativnom analizom podataka. Analiza je uključivala broj lirskih pjesama u svakom razredu, zastupljenost po motivima te uvid u autorsku strukturu.

Analiza zastupljenosti poezije u odnosu na ostale književne tekstove u čitankama pokazala je ove podatke, prikazane u tablici i grafikonu.

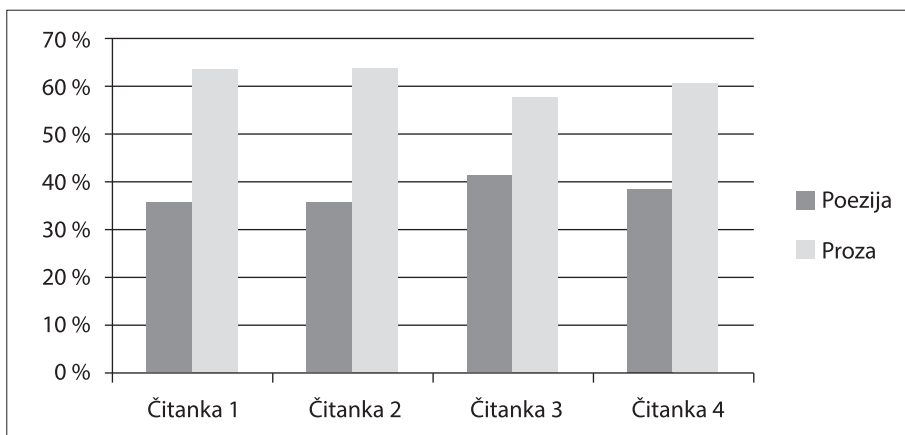
TABLICA 2. Zastupljenost lirске pjesme u udžbenicima

	Čitanka 1	Čitanka 2	Čitanka 3	Čitanka 4
Poezija	36%	36%	42%	39%
Proza	64%	64%	58%	61%

Iz svega je razvidno da je više proznih tekstova, što je i očekivano, s obzirom na nastavne programe te interes učenika za poeziju i prozu. Može se propitivati taj odnos, posebice u 1. i 2. razredu. Učenici su u prva dva razreda daleko otvoreniji poetskim tekstovima nego u trećem i četvrtom razredu, a s druge strane čitanje i recepcija poetskog teksta zahtijeva iskusnog čitatelja. Kako je riječ o udžbeniku tako se očekuje vođeno čitanje i analiza pjesme te bismo time očekivali veću zastupljenost. Najveća zastupljenost je u trećem razredu i neopravdano se smanjuje u četvrtom razredu.

² Autorski komplet je anonimn jer je riječ o pilot istraživanju i nisu analizirani svi odobreni udžbenici.

³ Analizirana je početnica i čitanke za drugi, treći i četvrti razred osnovne škole istih autora.

GRAFIKON 1. Zastupljenost lirske pjesme u udžbenicima

Analizirana je u radu i autorska zastupljenost. U čitankama susrećemo lirske književne tekstove, tekstove učenika i autora udžbenika, koje u teoriji udžbenika zovemo didaktičkim tekstovima. Didaktički tekstovi u stihu posebice se javljaju u prvom razredu vezano za proces opismenjavanja, odnosno vezano za učenje pojedinog grafema. Tekst ima motivirajuću ulogu ili je vježbovni tekst. Nailazimo tu na izloženost mladog čitatelja trivijalnim pa čak i upitnim tekstovima. Navodimo kao ilustraciju ove tekstove:

Ura ide tika taka
 Tik-tak-tik-tak
 Svako jutro budi đaka
 Tik-tak-tik-tak

Iš, iš, iš
 Ja sam mala maca
 Bjež u rupu miš

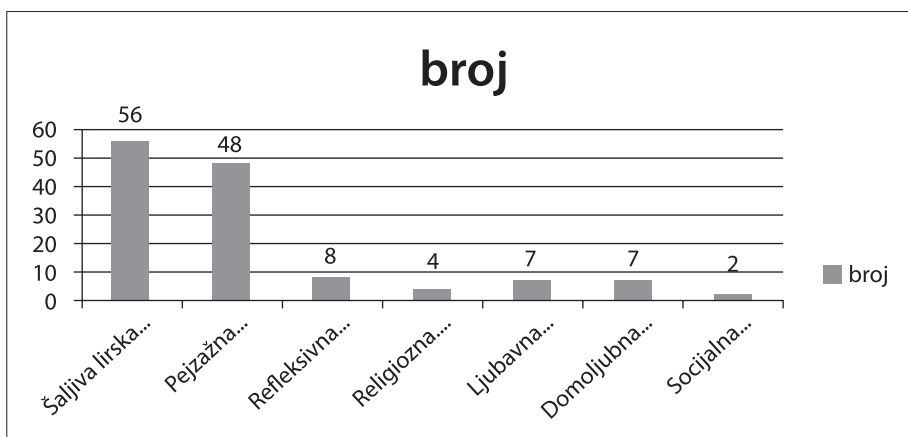
Škare ima
 Krojač nije.
 Voli more,
 U njem se krije

Nije rijetko da se narodne pitalice, zagonetke, poslovice prekodiraju u poetski tekst ili postaju podloga dotjerivanju za pragmatične nastavne svrhe gubeći se iz vida temeljne odrednice pjesničkog odgoja i obrazovanja te sklonosti mladog recipijenta na prihvatanje ponuđenih modela kao istinsku estetsku i umjetničku vrijednost.

Ukupna broj lirskih pjesama podvrgnut je tematsko-motivskoj analizi s obzirom na podjelu lirске pjesme prema temama, jer je takav pristup u nastavi iako je ona kako kaže Solar (1977) uvjetna i neodređena i „ovisi zapravo o shvaćanju određenih tematskih područja.“ (Solar 1977: 134) Analiza je pokazala tematsku raznolikost koja pretežito prati dosadašnja istraživanja vezano za tematske interese djece:

TABLICA 3. Zastupljenost tema i motiva u čitankama

Tematsko-motivski sloj pjesme	broj
Šaljiva lirska pjesma	56
Pejzažna lirska pjesma	48
Refleksivna lirska pjesma	8
Religiozna lirska pjesma	4
Ljubavna lirska pjesma	7
Domoljubna lirska pjesma	7
Socijalna lirska pjesma	2

GRAFIKON 2. Zastupljenost tema i motiva u čitankama

Iako izbor pjesama prati interes djeteta/ učenika, ipak uvidom u grafikon vidljivo je kako izbor tekstova pokazuje raznolikost tematskog poetskog svijeta.

U analiza je uključena autorska zastupljenost jer je za izbor lirске pjesme preduvjet poznavanje cjelokupnog korpusa dječje književnosti, nacionalne i književnosti drugih naroda. Analiza s obzirom na autora pokazala je velik broj autora zastupljenih pjesmama u čitankama. Zastupljen je 101 autor od 132 pjesme te izdvajamo one autore koji su zastupljeni s više pjesama:

*Grigor Vitez 6, Nevenka Videk 6, Ratko Zvrko 5, Zvonimir Balog 5,
Vera Zemunić 3, Vesna Parun 2, Jadranka Čunčić Bandov 2, Dragutin
Tadijanović 2*

Razvidno je da se pjesme uzimaju iz korpusa dječje poezije i uvjetno kazano nedječje poezije, odnosno autora koje ne svrstavamo u dječju poeziju, ali vođeni recepcijskim kriterijem čitatelj je dijete/učenik. Iako je teorijski zahtjevno propitivanje autorskog položaja ipak možemo razlikovati autore na one koji su klasici, one koji su antologijski pjesnici te mladu generaciju hrvatskih pjesnika koji se kao autori trebaju potvrditi i smjestiti u povijest hrvatske dječje književnosti bilo u kanonu ili regionalnoj književnosti.

Klasici

*G. Vitez, V. Parun, Z. Balog, D. Tadijanović, D. Cesarić, R. Zvrko,
D. Horvatić, L. Paljetak, N. Iveljić, Lj. Car- Matutinović, D. Ivanišević,
D. Gervais, M. Kušec (1%)*

Ova kategorija svakako ne podliježe propitivanju, a razvidno je da u odnosu na cjelokupni analizirani korpus zauzima svega 1%. Analizom su razvrstani antologijski autori te suvremeni autori čiji je stvaralaštvo u nastajanju.

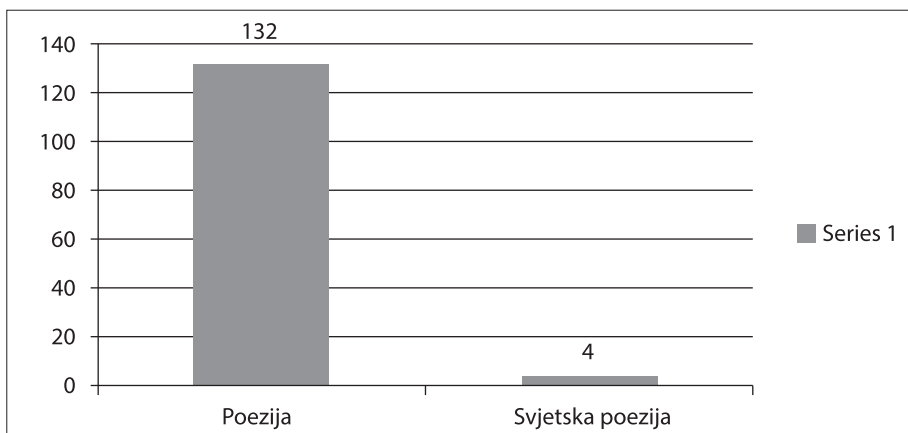
Antologijski autori

*Nevenka Videk, Mladen Pokić, Nada Zidar-Bogadi, Jadranka Čunčić-
Bandov, Vera Zemunić, Milan Taritaš, Mirjana Mrkela, S. Femenić,
Miroslav Dolenc Drauski, S. Jakševac,.....*

I

*Š. Ešić, O. Malivuk, J. Bozo, J. Prudeus, T. Vrbanović, D. Divjak. S.
Kireta Babić, I. Nevački, S Ivić, I. Boždar, Z. Čagalj, G. Glibo, D.
Rusjan, I. Hut, K. Rožman, Lj. Dupin, B. Golac, J. Blaško, A Kraljević,
A. Hladki, N. Jukić, Z. Čagalj, M. Radić.....*

I ova podjela može se smatrati uvjetnom, ali zapravo pokazuje da je zastupljen velik broj autora koji pripadaju mlađoj generaciji pjesnika, autora koji su se tek javili poetskim tekstovima ili pripadaju regionalnom okviru dječje književnosti. Tako poetski tekstovi daju prednost suvremenom stvaralaštvu.

GRAFIKON 3. Odnos svjetske i nacionalne zastupljenosti lirske pjesme

Nacionalni kriterij u izboru poezije obuhvaćen je analizom, znači odnos nacionalne i književnosti drugih naroda. Rezultatima koje pokazujemo ne možemo biti zadovoljni. Od 132 pjesme zastupljene su svega četiri pjesme iz korpusa svjetske poezije i to *Herald Braem*, *Danuta Wawilow*, *O. Jan Twardowski*, *Ingrid Lissow*. Iako, postoji općeprihvaćeno mišljenje da imamo malo prijevoda dječje poezije ipak je riječ o malom broju pjesama.

UMJESTO ZAKLJUČKA

U radu se nismo bavili metodičkim pristupom lirskoj pjesmi i analizom metodičkog instrumentarija. Zanimalo nas je koji su tekstovi ponuđeni mladom čitatelju u ranoj fazi poetskog književnog odgoja i obrazovanja. Dobiveni podatci otvaraju niz pitanja kao, treba li biti ponuđeno u udžbenicima više pjesama, jesmo li zadovoljni izborom, trebamo li imati jasno postavljena načela, počiva li poetski odgoj na vrijednim i provjerenim djelima hrvatske dječje poezije, imaju li mogućnost upoznati svjetsku dječju poeziju.

Susreli smo se s postupkom skraćivanja lirske pjesme, izostavljanju pojedinih strofa pa i to otvara pitanje o teorijskoj i metodičkoj utemeljenosti takvog postupka. Analiza zastupljenosti lirske pjesme, odnosno poezije u čitankama uvjetno je zadovoljavajuća. Riječ je o tome da su to vrsta teksta, odnosno književnog roda koja je na samom vrhu djetetova zanimanja te dijete dolazi u školu s razlikovanjem i imenovanjem lirskog teksta. Iznenađuje velik broj suvremenih autora te nerazvidan kriterij izbora tema i motiva.

LITERATURA

- BACALJA, Robert; KLARIN, Mira; JORDAN, Marija. 2003. O nekim osobitostima recepcije dječje poezije u mlađim razredima osnovne škole – rezultati jedne ankete. *Zbornik Djetinjstvo, razvoj i odgoj*. Zbornik radova sa znanstveno-stručnog skupa. Ur. Bacalja, Robert. Sveučilište u Zadru, Zadar, br. 2 271 – 276.
- BEŽEN, Ante. 2008. *Metodika: znanost o poučavanju nastavnog predmeta: epistemologija metodike u odnosu na pedagogiju i edukologiju - s primjerima iz metodike hrvatskoga jezika*. Profil international – Učiteljski fakultet u Zagrebu. Zagreb.
- CRNKOVIĆ, Milan. 1969. *Dječja književnost*. Školska knjiga. Zagreb.
- CRNKOVIĆ, Milan i Dubravka TEŽAK. 2002. *Povijest hrvatske dječje književnosti*. Znanje. Zagreb.
- GRAHOVAC-PRAŽIĆ, Vesna i MESIĆ, D. 2009. Poetski interesi učenika razredne nastave. *Metodički obzori*. Vol. 4. 1-2.
- HAMERŠAK, Marijana i ZIMA, Dubravka. 2015. *Uvod u dječju književnost*. Leykam international d. o. o. Zagreb.
- HRANJEC, Stjepan. 2006. *Pregled dječje književnosti*. Školska knjiga. Zagreb.
- PILAŠ, Branko. 1999. Dječji književni interesi. *Kako razvijati kulturu čitanja: Zbornik radova*. Ur. Javor, Ranka. Knjižnice grada Zagreba. Zagreb. 38 – 48.
- ROSANDIĆ, Dubravko. 1986. *Metodika književnog odgoja i obrazovanja*. Školska knjiga. Zagreb.
- SOLAR, Milivoj. 2005. *Teorija književnosti*. Školska knjiga. Zagreb.
- ZALAR, Ivo. 1991. *Pregled hrvatske dječje poezije*. Školska knjiga. Zagreb.
- Nastavni plan i program za osnovnu školu*. 2006. Ministarstvo znanosti obrazovanja i športa. Zagreb.
- Udžbenički standard, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_01_7_296.html (pristupljeno 11. lipnja 2019.)
- Odluka o donošenju kurikulumu za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj, Narodne novine br. 10/2019. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html (pristupljeno 15. lipnja 2019.)

THE REPRESENTATION OF POETRY IN LITERATURE TEXTBOOKS

ABSTRACT

The paper discusses the representation of poetry in textbooks intended for primary education. Poetic education begins in the preschool period, and is continued systematically with the beginning of the first grade of primary school. The choice of poetic texts and the appropriate methodological tools are critical in pupils' reception and communication of poetry. The analysis of textbooks is based on the selection principles in the choice of texts, namely national, aesthetic, pedagogical and receptive. The examination of one textbook set, extending from the first to the fourth grade of primary education, focuses on the representation of poetry in textbooks in relation to other literary genres, the relationship between classical and contemporary poetry, as well as the thematic diversity of poetry. The analysis showed a considerable representation of poetic texts. There is an inconsistency in the representation between the national and international canons. As expected, thematic diversity is present but with a special positioning of childhood and other child-related themes.

KEYWORDS: *textbook, student, poetry, childhood, school*

